

Μητροπολίτης Βολοκολάμσκ Ιλαρίωνας: η Εκκλησία προσφέρει μεγάλο χώρο τόσο για την προσωπική, όσο και για τη συλλογική δημιουργία

Την παραμονή της επισκέψεως εργασίας του στην Ελλάδα, που προγραμματίζεται στις 9-10 Απριλίου, ο Πρόεδρος του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων του Πατριαρχείου Μόσχας παραχώρησε συνέντευξη στην εφημερίδα "Καθημερινή"

– Τα μεγάλα θρησκευτικά έργα της κλασικής μουσικής, όπως π. χ. τα «Κατά Ματθαίον Πάθη» του Μπαχ, ο «Μεσσίας» του Χέντελ, αποτελούν μοναδικές κορυφώσεις μιας δυτικής μουσικής παράδοσης, που φτάνει σήμερα μέχρι τον Αρβο Περτ. Τα δικά σας έργα εντάσσονται στην ίδια μουσική παράδοση της δυτικής εκκλησιαστικής τέχνης; Πώς συνδυάζετε ως θεολόγος τη δική σας παράδοση με τη δυτική τέχνη; Δεν πρόκειται για δύο διαφορετικές εμπειρίες;

– Το είδος των «Παθών», στο οποίο ανήκουν τα προαναφερθέντα έργα, χαρακτηρίζει κυρίως τη δυτική μουσική παράδοση. Κάνοντας λόγο για Ρώσους συνθέτες κοσμικής μουσικής, δεν συνέθεσαν μουσικά έργα με θέμα το Ευαγγέλιο: όλες οι ρωσικές όπερες και ορατόρια στη βάση τους είχαν είτε λαϊκά, είτε ρομαντικά, είτε ιστορικά θέματα. Δεν υπήρχε στη Ρωσία πριν από την επανάσταση ένας αυστηρός διαχωρισμός μεταξύ της κοσμικής και εκκλησιαστικής μουσικής: οι συνθέτες της κοσμικής μουσικής σπανιότατα στρέφονταν στα εκκλησιαστικά θέματα. Όταν ο Τσαϊκόφσκι συνέθεσε τη «Λειτουργία» του, οι εκκλησιαστικές αρχές απαγόρευαν την εκτέλεσή της στους ναούς, και όχι εξαιτίας του ότι ο χαρακτήρας της ήταν περισσότερο κοσμικός από τα έργα άλλων λιγότερο ταλαντούχων συνθετών, αλλά διότι στην αντίληψη των ανθρώπων ο Τσαϊκόφσκι συνδεόταν ακριβώς με την κοσμική, μη εκκλησιαστική μουσική τέχνη.

Στην εποχή μας προέκυψε η δυνατότητα κατάργησης του τεχνητού διαχωρισμού μεταξύ της κοσμικής και της εκκλησιαστικής τέχνης. Όταν μου ήρθε η ιδέα να γράψω τα «Κατά Ματθαίον Πάθη», είχα σκοπό να δημιουργήσω μια σύνθεση μεταξύ, από τη μια της παραδόσεως του Μπαχ, η οποία χαρακτηρίζει τη Δύση, και από την άλλη της παραδόσεως της ρωσικής εκκλησιαστικής ψαλμωδίας. Δηλαδή, η ιδέα έγκειται στην υιοθέτηση της μουσικής μορφής του Μπαχ, παραδοσιακής πριν από τριακόσια χρόνια για την προτεσταντική εκκλησία, με σκοπό να τη γεμίσουμε με το ορθόδοξο περιεχόμενο, το οποίο είναι τα λειτουργικά κείμενα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αλλωστε, και μεταξύ των ακολουθιών της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπάρχει κάτι παρόμοιο

με τα «Πάθη» του Μπαχ, και αυτή είναι η ακολουθία της Μεγάλης Πέμπτης με την ανάγνωση των Δώδεκα Ευαγγελίων, ευαγγελικών περικοπών σχετικά με τα Πάθη του Χριστού εναλλάξ με τα ρετσιτατίβο του αναγνώστη και τις χορωδιακές ψαλμωδίες. Όμως το έργο μου δεν προορίζεται για τον Ορθόδοξο Ναό, αλλά για αίθουσα συναυλιών. Αυτός είναι ο λόγος χρήσεως και της χορωδίας, και της έγχορδης ορχήστρας.

Η δυτική θρησκευτική εμπειρία διαφέρει από την ανατολική και Ορθόδοξη εμπειρία. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό στην προσέγγιση των Παθών του Χριστού. Η δυτική παράδοση χαρακτηρίζεται από τη συναισθηματική τους προσέγγιση, πράγμα το οποίο αντικατοπτρίστηκε και στη ζωγραφική και στη μουσική της εποχής της Αναγέννησης. Στις δυτικές παραστάσεις της Σταύρωσης ο Χριστός παρουσιάζεται ως πάσχων με ανοιχτά μάτια στραμμένα προς τον ουρανό. Ενώ στις Ορθόδοξες εικόνες με Σταύρωση ο Σωτήρας παρουσιάζεται ήδη νεκρός: τα πάθη, τα βάσανα και η αγωνία σαν να είναι «εκτός κάδρου». Αυτή ήταν η προσέγγιση των Παθών του Χριστού και στα λειτουργικά κείμενα της Ορθόδοξης Εκκλησίας: μιλάνε για τα βάσανα και τον θάνατο του Σωτήρα, αλλά ταυτόχρονα τονίζουν ότι επί του σταυρού έπασχε ο ίδιος ο Ενσαρκωθείς Θεός και τα πάθη Του είναι αχώριστα από τη Θεία Του δόξα και ο θάνατός Του είναι αχώριστος από την Ανάσταση.

Το είδος των «Παθών» δεν προβλέπει την ανάγνωση της ιστορίας της Αναστάσεως του Χριστού. Έτσι και στα δικά μου τα «Κατά Ματθαίον Πάθη» διαβάζεται μόνο η ευαγγελική ιστορία των παθών, του θανάτου και της ταφής του Χριστού. Όμως το θέμα της Αναστάσεως του Χριστού αποτελεί το λάιτ μοτίφ τόσο των λειτουργικών κειμένων, τα οποία αποτελούν βάση του λιμπρέτου, όσο και της μουσικής. Αυτή η μουσική συνδυάζει τον λυρισμό με τον τραγισμό, όμως αυτή η συναισθηματική αρχή δεν είναι καθοριστική. Ο βασικός μου σκοπός ήταν να δώσω την ευκαιρία στον ακροατή να βιώσει την ιστορία των Παθών του Χριστού υπό το φως της ορθόδοξης προσέγγισης αυτών. Αυτό το μουσικό έργο είναι γραμμένο *ad maiorem Deam gloriam* και αφιερωμένο σ' Εκείνον, τον Οποίο υπηρετώ όλη τη συνειδητή μου ζωή, δηλαδή τον Ιησού Χριστό ως Θεό και ως άνθρωπο.

- Εξακολουθεί να υπάρχει σήμερα στη Ρωσία ισχυρό ρεύμα για την επιστροφή στη ρωσική μη δυτικότροπη εκκλησιαστική μουσική του 16ου και του 17ου αιώνα;

- Τελευταία στη Ρωσία έχει σημειωθεί άνοδος του ενδιαφέροντος για την παλαιά ρωσική εκκλησιαστική παράδοση. Αυτό αφορά τόσο τη ναοδομία, όσο και την αγιογραφία και την εκκλησιαστική ψαλμωδία. Ορισμένα μοναστήρια και ενοριακοί ναοί έχουν εγκαταλείψει την πολυφωνική ψαλμωδία (όπου κάθε φωνή ακολουθεί τη δική της μουσική παρτίδα), και την οποία υιοθετήσαμε από τη Δύση τον 18-19 αι., για να επανέλθουν στο παραδοσιακό για τη Ρωσία λεγόμενο μονοφωνικό μέλος «ζνάμεννογιε». Όπως η Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, το μονοφωνικό μέλος «ζνάμεννογιε» συμβάλλει και διδάσκει την προσευχή, διότι το μέλος «ζνάμεννογιε» βασίζεται στην εμπειρία της προσευχής. Ενώ η μουσική γλώσσα των πολυφωνικών έργων έχει κοσμικό χαρακτήρα

και στην περίπτωση, όταν αυτά προορίζονται για την εκκλησιαστική χρήση.

Η Εκκλησία ως χώρος δημιουργίας

– Παράγει σήμερα η ορθόδοξη Εκκλησία τέχνη που να μην είναι προϊόν ατομικής έμπνευσης, αλλά έκφραση του σώματος της Εκκλησίας; Κατά πόσο είναι αυτό δυνατόν σε μια εποχή χωρίς ενορία–κοινότητα;

– Η ζωή του Ορθόδοξου χριστιανού βασίζεται στην Ευχαριστία, η οποία αποτελεί πυρήνα ολόκληρης της εκκλησιαστικής ζωής και ζωοποιό πηγή όλων των δημιουργικών δυνάμεων και επιδιώξεων του ανθρώπου. Ο ατομικισμός και η εκκοσμίκευση της σύγχρονης κοινωνίας έχουν επηρεάσει και την εκκλησιαστική κοινότητα, μειώνοντας σημαντικά τη συλλογική δημιουργία αυτής. Παρά ταύτα, έστω και αποδυναμωμένη η εκκλησιαστική κοινότητα εξακολουθεί να ζει και να δημιουργεί, αντλώντας τις δυνάμεις και την έμπνευσή της από την εκκλησιαστική παράδοση και τη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας. Δεν είμαι σύμφωνος με τη γνώμη ότι σήμερα η έννοια της ενορίας–κοινότητας λείπει από την εκκλησιαστική ζωή. Η αναβίωση της Ρωσικής Εκκλησίας στο τέλος του εικοστού αιώνα οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγκεντρωμένοι στις Ορθόδοξες κοινότητες ενορίτες, καθοδηγούμενοι από ιερείς, από κοινού έχτιζαν νέους ναούς, τους καλλώπιζαν, ασχολήθηκαν με οργάνωση της εκκλησιαστικής ζωής και ίδρυσαν κυριακάτικα κατηχητικά σχολεία για παιδιά.

Η Εκκλησία προσφέρει μεγάλο χώρο τόσο για την προσωπική, όσο και για τη συλλογική δημιουργία. Ένας άνθρωπος της Εκκλησίας είναι εκείνος, ο οποίος προσφέρει το δημιουργικό του δυναμικό για το κοινό εκκλησιαστικό έργο. Και η Εκκλησία στις ημέρες μας έχει εξαιρετικά δείγματα της συλλογικής δημιουργίας. Αρκεί να αναφερθούμε στην ακμή της αγιογραφίας, η οποία εκφράζει την αναβίωση της Ρωσικής Εκκλησίας. Σήμερα, ολόκληρα συνεργεία αγιογράφων, και όχι μόνο οι επιμέρους αγιογράφοι, ασχολούνται με την αγιογράφιση των Ιερών Ναών, ενώ στα σχολεία και τα εργαστήρια αγιογραφίας εκατοντάδες και χιλιάδες νέοι και νέες αφομοιώνουν τη σοφία της τέχνης της χριστιανικής ζωγραφικής. Όλα αυτά δεν ήταν δυνατά χωρίς την έντονη ζωή της κοινότητας, ακόμα και στο πλαίσιο της Ευχαριστίας.

Η Πανορθόδοξη Σύνοδος θα συνέλθει σύντομα

– Ως επικεφαλής του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων του Πατριαρχείου Μόσχας, πιστεύετε ότι λειτουργεί σήμερα, όχι συμβατικά, αλλά πραγματικά η ενότητα των κατά την οικουμένη ορθόδοξων Εκκλησιών;

– Δεν πιστεύω μόνο στην ενότητα της Εκκλησίας, αλλά και πράγματι βιώνω αυτή την ενότητα στην

ευχαριστιακή της ζωή. Υπηρεσιακά έχω τακτικές επαφές και συλλειτουργώ με εκπροσώπους άλλων κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών. Και κάθε φορά, συμμετέχοντας στα συλλείτουργα, έχω αίσθηση χαράς από το γεγονός ότι, παρόλο που είμαστε τόσο διαφορετικοί, εν ομοφωνία πρεσβεύουμε την ίδια πίστη, κοινωνούμε από το ίδιο Ποτήρι και ότι η αδελφική αγάπη μεταξύ μας είναι μια ζωντανή πραγματικότητα και όχι σχήμα λόγου.

Προ ολίγων ημερών, συμμετείχα στη χειροτονία ενός νέου Μητροπολίτη του Οικουμενικού Θρόνου στην Κωνσταντινούπολη. Με τον νεοχειροτονηθέντα Σεβασμιώτατο κ. Ελπιδοφόρο μας συνδέει μακρόχρονη γνωριμία από την εποχή που ήμασταν φοιτητές αυτός μεν στη Γερμανία, εγώ δε στην Αγγλία. Της χειροτονίας προέστη ο Οικουμενικός Πατριάρχης με συμμετοχή και παρουσία Ιεραρχών από πολλές κατά τόπους Εκκλησίες, συμπεριλαμβανομένου και του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. Ιερωνύμου. Αυτά τα γεγονότα βιώνονται ως έχοντα κοινό εκκλησιαστικό χαρακτήρα, ακόμα και σε περίπτωση που αφορούν τη μία μόνο Τοπική Εκκλησία.

Την Κυριακή της Ορθοδοξίας, ο Αγιώτατος Πατριάρχης Κύριλλος, απευθυνόμενος στους εκπροσώπους των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών που είναι στη Μόσχα, είπε ότι τα όρια της δικαιοδοσίας μεταξύ των Εκκλησιών δεν άπτονται της ουσίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία εκτός αυτών των ορίων παραμένει Μια, Αγία, Καθολική και Αποστολική. Και πιστεύω ότι παρά τις υφιστάμενες μεταξύ διαφόρων κατά τόπους Εκκλησιών διαφωνίες, οφειλόμενες σε διάφορες περιπέτειες της ιστορίας μας, σε όλα τα ουσιώδη θέματα, που αφορούν την πίστη και την ηθική μας, παραμένουμε ενωμένοι. Και αυτό είναι μια εγγύηση της ικανότητάς μας να εργαζόμαστε από κοινού για το καλό της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Και πιστεύω ότι αυτή η Πανορθόδοξη Σύνοδος, για την οποία πραγματοποιείται προετοιμασία εδώ και πενήντα χρόνια, θα συνέλθει σύντομα.

- Τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας με τον θεσμό της Πενταρχίας οι επίσκοποι των πέντε πόλεων εκπροσωπούσαν πέντε θεολογικά ρεύματα ή σχολές. Σήμερα, τα εθνικά πατριαρχεία τι αντιπροσωπεύουν στη ζωή της Εκκλησίας;

- Δεν θα ήθελα αυτή τη στιγμή να αναφέρομαι λεπτομερειακά στη θεωρία της λεγόμενης «Πενταρχίας». Αυτή η θεωρία έχει κοσμική αφετηρία και, όπως όλες οι παρόμοιες εκκλησιαστικές πολιτικές θεωρίες, ποτέ δεν επηρέασε τον πυρήνα της Ορθόδοξης πίστεως (όπως και η θεωρία της «Τρίτης Ρώμης», που κάποτε είχε ευρεία διάδοση στη Ρωσία, σήμερα δεν έχει για μας καμία σημασία). Το θέμα, σχετικά με το ίδιο το γεγονός της ύπαρξης αυτής της έννοιας της «Πενταρχίας» και τον ιστορικό της χαρακτήρα, θέλει διευκρινίσεις και είναι αδύνατη η έκθεση αυτού στο πλαίσιο μιας συνέντευξης. Επίσης, δεν έχω ακούσει τίποτε για τα πέντε ακριβώς θεολογικά ρεύματα τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας: πιο συχνά γίνεται λόγος για δυο σχολεία, δηλαδή την Αντιοχειανή

και την Αλεξανδρινή. Ομως και αυτή η διάκριση με βάση τα γεωγραφικά ή εθνικά κριτήρια είναι πολύ συμβατική.

Ως Ορθόδοξοι όλοι κατά κάποια έννοια μιλάμε μια γλώσσα και χρησιμοποιούμε τις ίδιες νοηματικές κατηγορίες. Σύμφωνα με τους σύγχρονους του Αντωνίου του Μεγάλου, ως ένας άνθρωπος αμόρφωτος που ήταν, ήξερε μόνο τα Κοπτικά. Εν τω μεταξύ, έρχονταν να τον συμβουλευθούν και Ελληνόφωνοι (στην Αλεξάνδρεια εκείνης της εποχή η Ελληνική ήταν γλώσσα πολιτισμού και μόρφωσης). Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Αντώνιος μιλούσε τα Κοπτικά, ενώ ένας μοναχός που ήταν δίπλα του, διερμήνευε στα Ελληνικά. Οι Έλληνες παρακολουθούσαν τον Άγιο, κρατώντας την ανάσα τους. Και αυτό δεν οφειλόταν στη καλή μετάφραση, αλλά επειδή μπροστά τους ήταν ένα παράδειγμα της πραγματικής αγιότητας και ενέργειας του Αγίου Πνεύματος στον άνθρωπο.

Κάθε Τοπική Εκκλησία αποτελεί ιστορική ενσάρκωση της αγιότητας. Πρόκειται για το νέφος των Αγίων της, τους Ναούς και τα μοναστήρια της, τη δική της ιστορία της ευλάβειας. Αυτή η ιστορική ενσάρκωση αναπόφευκτα έχει ένα εθνικό χαρακτήρα. Αλλά η θεολογία και η θεώρηση του θείου αποτελούν κοινό μας κληρονόμημα και δεν πιστεύω ότι αποτελεί κληρονομία αυτού ή άλλου εθνικού περιβάλλοντος. Έτσι ήταν παλαιά, έτσι είναι και σήμερα.

Μια πηγή: <https://mospat.ru/gr/news/55786/>